Wolgatatarische Zeitung „Idel-Ural“

Idel-Ural

19 (76) | Tatar legionьnьn atnalьq gəzitəse | 13. Maj 1944

Kisken suqьş aldьnda

1944 nce jьlnьn qətqi suqьş xərəkəten kəty, bəten dənja mətbuqatьnda diərlek, sonqь ajlarda kənbatьş frontьna kycte. Kənbatьşta bulacaq suqьşqa xəzerlek yzenen ectəlege belən ike faktorqa bujsьna. Berence faktor — ytkən jьl ecendə yzenen kərəşendə zur avьrlьqlarnь ytkərgən german qəskərləre Jevropa tьnьc xalqьna qarşь hava terror heçyme acqan ingliz-amerikalьlarqa qətqi çəvap xəzerlilər. German xərbi sənaqəte hava heçymnərenə qaramastan, yzenen eşləp cьqaruьn arttьra həm kecəjtə bara.

German zavod-fabrikalarь, suqьşnьn in kisken vaqtьnda qullanu ecen, doşmanqa qarşь kecle həm tə'sirle jana qoral xəzerlilər. Bu qoralnь qullanu beten suqьş barьşьna xəl itkec tə'sir itəcək. Ikence faktor — ingliz-amerikalьlarnьn kənbatьş Jevropa dəvlətləre aşa Germaniəgə qarşь kin kyləmdə desant operatsiələren başlav.

Əgər də bu ike faktor ber yk vaqьtta turь kilsə, suqьş barьşь qьsqa vaqьt ecendə yzenen dramatik ysesenə citep „Jəşəv jaki ylem“ digən məs'ələne cişygə həm qomumi suqьş barьşьna acьq bilgelər kiterəcək.

Sonqь ajlarda ingliz-amerikalьlar tarafьnnan desant operatsiələrenə xəzerlənу yzenen in bejek noqtasьna citte. Şuna kyrə də bu xəzerlekne barь tik propaganda ecen genə bulqan nərsə dip qarap bulmьj. **Nettuno desantьnьn nətiçəse, Italiə aşa plutokratlarnьn Jevropaqa kerə almavlarьn acьq kyrsətte. Plutokratlar Jevropaqa kery ecen başqa noqtalarnь ezlərgə məçbyr buldьlar.**

Desant operatsiələren başlav vaqtь məs'ələse berektəşlər lagerьnda zur qarşьlьqlar tudьra. Ber jaqtan, Sovetlar yzlərenen arqan. xəlsezləngən armiələrenen jazmьşьn çineləjty ecen bu desantnь nicek bulsa da tizrək başlarqa taləp itələr. Ikence jaqtan, ingliz-amerikalьlar kencьqьşta barqan suqьş nətiçəsendə german xərbi kecen kencьqьş frontьnnan kənbatьşqa tarta almaslьq xəlgə kilyen. yzləre ecen unajlь şartlar tuuьn kyz allarьnda totalar.

Ingliz-amerikalьlar ecen zur desant operatsiəsen başlav — yzlərenen beten kiləcək jazmьşlarьn tulьsьnca kartaqa salu digən syz. Əgər də desant unьşlь bulsa. ul vaqьtta ingliz-amerikalьlar səjasi. iqtisadi həm xərbi jaqtan bol'şevizmnan qurьqqan Jevropa xalьqlarьn yzlərenen qullarьnda qoralqa əjlənderəcəklərenə həm alarnьn bol'şevizm qurqьnьcьna qarşь kerəştə ingliz-amerikalьlardan jardəm sorajacaqlarьna ьşanalar. Unьş nətiçəsendə genə Angliə yzenen bik avьr xəlgə qaluьnnan qotьlьp. Jevropada janadan kecle dəvlət dərəçəsenə menə alacaqьn acьq kyrə. Ləkin məs'ələnen ikence jaqь da bar. Bu ikence jaqь — ingliz-amerikalьlarnь qatьraq borcuqa sala. **Əgər də desant operatsiəse unьşsьz betsə — bu ingliz-amerikalьlar ecen bar emetləren juqaltu bulacaq.** Bu vaqьtta əlegə qədəre ingliz-amerikalьlar kecenə ьşanьp. jana Jevropa tezy ecen barqan kerəştə oppozitsiədə torqan — millionlaqan vaqiqənen cişeleşen ketycelərnen fikren həm kiləcəkkə ьşanьcьn Germaniə jaqьna boracaq, Jevropa xalqьnьn beten əxlaqi həm fizik quəten ber kec itep tuplajacaq. Bu cittən qarap torucьlar, plutokratlar kecennən ьşanьclarьn juьp, barь tik Germaniə belən qulqa-qul totьnьşьp kerəşkəndə genə Jevropanь bol'şevizm qurqьnьcьnnan saqlap qala alacaqlarьn acьq kyrəcəklər. Şulaj itep plutokratlarnьn unьşsьz desant operatsiəse ber jaqtan, Germaniə həm anьn berektəşlərenen kecen, quəten arttьrsa, ikence jaqtan, Angliə həm Amerika xalьqlarь ecen in zur əxlaqi udar bulacaq. Alarnь şiksez emetsezlekkə taşlajacaq. Bu vaqьtta suqьşnьn beten avьrlьqь inglizlər estenə teşəcək.

Ləkin ingliz-amerikalьlarnьn beten emetləre juqqa cьqacaq. Kənbatьştaqь vaqiqələrne ketep, german baş komandalьqь kencьqьş operatsiələre nətiçəsendə yzenen xərbi kecen ber jodrьqqa tupladь. Kencьqьş frontьnnan kənbatьşqa ber genə diviziə də tartьlmadь. German xərbi kecləre kiləcək vaqiqələrne beten quəte belən qarşь alьrqa xəzer toralar. Bu kisken kerəştə bol'şevizm qollьqьnnan qotьlqan millionlaqan kencьqьş kynelləre, german soldatlarь belən ber safta, kiləcək qədel, jana tormьş ecen kerəşələr.

Tənjaq Kafkaz xalьqlarь Sebergə ozatьlalar

● Suqьş barьşь nətiçəsendə, bol'şeviklar milli məs'ələgə qaraşlarьnda yzlərenen tep jezləren acarqa məçbyr buldьlar. Barь tik kəqəzdə genə jazьlqan „milli aftonomiə“ suqьşnьn berence kennərennən yk juqqa cьqa başladь. Idel bujьnda urьnnaşqan „Aftonomiəle nemes çəmhyriəte“ ber ken ecendə juq buldь. 400 000 Idel bujь nemesləre Sebergə ozatьldьlar. Sonqaraq kyp millionlь Ukraina xalqьna da şul uq jazmьş buldь.

Xəzer Məskəvnen bojrьqь bujьnca, Tənjaq Kafkaz azcьlьq millətlərennən bulqan balqarlar, kabardinnar, Qaracaj tatarlarь, osetinnər, ceeinnər, inguşlar həm alar belən bergə terek-kazaklarь — barsь da tuqan illərennən kecləp Sebergə həm Uralqa ozatьlalar. Tənjaq Kafkaz xalьqlarьnnan buşatьlqan əlkələrgə gruzinnar kycerelergə tieş.

Bu. tarixta bulmaqan javьz bojrьq nətiçəsendə millionlaqan Tənjaq Kafkaz xalьqlarь Seber urmannarьnda taratьlьp. yzlərenen tarixi tuqan illərennən, milli mədəniətlərennən. milli qeref-qadətlərennən ajrьlьp, yzlərenen millətlekləren juqaltьrqa tieş bulacaqlar.

Danlьqlь, batьr kerəşcən, millətcelekne səjyce Tənjaq Kafkaz xalьqlarь yzlərenen tormьş tarixьnda caqьştьra almaslьq bol'şevizm tarafьnnan avьr udar aldьlar. Bu vaqiqə əlegə qədəre bol'şeviklarnьn vatancьlьq, millətcelek julьna kerylərenə ьşanьp kilgənnər ecen zur sabaq bulьrqa tieş. **Bol'şeviklarnьn bu jьrtqьclьqlarьna qarata millionlaqan azcьlьq millətlər əqzalarь yzlərenen nəfrətləren belderələr. Tuqan illərennən avьr şartlar ecendə. aclьqta, jalanqaclьqta Sebergə katorga eşenə ozatьlucь balalar. xatьn-qьzlarnьn kyz jəşe. sьqranuь. ber qəjebe də bulmaqan balalarnьn. xatьn-qьzlarnьn. qartlarnьn qəzap eigep ylyləre — bol'şevizmqa qarşь kerəşkə qoral alqan kencьqьş kynelləren bu javьzlьqqa qarşь qətqi kerəşkə basunь taləp itələr.**

..rtange heçym. Tatar legionçьlarь taktik ejrənydə

40 2sn 55 624

Atnalьq kyzəty

Sevastopol' janьnda, Jassьj rajonьnda həm Dnestrnьn tybənge aqьmьnda Sovetlarnьn beten heçymnəre kire qajtarьlqannar. German qəskərləre həm SS bylekləre, hava keclərenen jardəme astьnda, Kovel şəhərennən kenjaqtan kənbatьşta Sovet front sьzьqьn ezep tirən eckə kergənnər.

Sovet byleklərenen nьq qarşь torularьna qaramastan, Karpat belən juqarь Dnestr arasьnda, german qəskərləre jana çir byleklәren otьşqa ireşkənnər.

Doşmannьn dingez keclərenə qarşь kerəştə Germaniənen hava kecləre həm xərbi dingez flotь tarafьnnan aprel ajьnda 23 səvdə həm transport kiməse (153 820 brt.) batьrьlqan. Bomba həm torpeda tiye belən 34 kimə (227 000 brt.) avьr zararlandьrьlqan. Doşmannьn xərbi dingez kimələrennən: 27 minonosest həm saqlav kimələre, ber mina totqьc kiməse, 7 tiz tereşle kater batьrьlqan. 5 minonosest həm 9 tiz jereşle kater zararlandьrьlqan.

Ingliz-amerika ocqьclarь Germaniənen terle şəhərlərenə terror hava heçymnəre jasadьlar. Doşman 400 ocqьc juqaltqan.

Ingliz-amerikalьlarnьn Fransiə şəhərlərenə terror heçymnəre nətiçəsendə, 15 nce apreldən 22 nce aprelgə qədər 1800 keşe ylgən həm 2200 keşe jaralanqan.

Kovnodan Vil'noqa barqan vaqtьnda. Latviə həm Litva mitropolitь Sergi bol'şevik agentlarь tarafьnnan yterelgən.

Sovetlarnьn ikence mərtəbə Finləndiəgə qarata bulqan diplomatik adьmnarь nətiçəsez qalqan. Finləndiə Sovet taləpləren kire qaqqan.

Bol'şeviklar qulьna teşkən estonnarnьn jazmьşь

Elek Estoniənen Derpt şəhərenen başь bulqan həm bol'şevizm xakimiəte dəvrendə sergengə çibərelgən ber eston sonqь kennərdə paraşyt belən yz ilenə teşkən. Sovetlar armiəsendə anь paraşytcь itkənnər ikən. ul şunьn belən fajdalanьp qacqan. Ul keşe. 1940—41 jьllarda kencьqьşqa sergengə çibərelgən estonnarnьn kybese tənjaq Uraldaqь lagerqa urnaştьrьlqannar. Alarnьn 50 % tan artьqь aclь-tuqlь. kileş 40—45° suьqlьqta tirən qar ecendə urman kisydə jəisə çir qazuda ylgən. Estoniənen elekke xərbi ministre Zil. şul jul belən sergenlektə ylgən. Estoniənen ministr-prezidentь Ənpalunь həm içtimaqi eşlər ministre Kanь 1942 jьlda zindanda kyrgənnər.

Jefəktən qorьc

Jefəknen xas sьjfatlarь belən Japoniədə bik kin kyləmdə qullanalar. Bu eştə japonnar, misalь bulmaqan jana julda barьp. zur unьşqa ireşələr. Sonqь vaqьtta alar jefəktən „qorьc kaska“ eşləp cьqarqannar. Jefəkne press belən bastьrьp bik nьq tьqьzlaqac. annan jasalqan kaskanьn ьşanьclьqь qorьctan eşləngən kaskaqa qaraqanda da zurьraq bula ikən.

Bol'şevizm betəcek

Bolşevizm səjasi sistemasьnьꞑ betəcəgen kyry өcen frontlardaqь xərbi kyrneşlərne tikşery kirək tygel. Aꞑa Stalinnьꞑ xəzerge suqьş vaqtьnda çьlan kebek borьlьp-sьqьlьp çanьn saqlarqa tьrьşuь ьşandьra. Stalin yze də kөnenen sanavlь ikənen, kyrəsen, sizə.

Tьşqь səjasəttə bol'şevizm xəzer ingliz-amerika plutokratlarь belən „duslaştь". Bol'şevizmnьꞑ yz ideologiəse bujьnca bu duslьqqa nigez juq. Ul, vaqtьndaqь Leningə kirək bulqan, 1918 nce jьldaqь Brest kileşye, jaki 1921 nce jьldaqь jaꞑa iqtisadi səjasət kebek kenə, fəqət vaqtьlь kyrneş. Stalinnьꞑ Cercil həm Ruzvelt belən duslaşuьnьꞑ ecke sere „kem kemne aldar" digən syzdən kilə. Məskəvdən, Vaşingtonnan həm Londonnan kilgən xəbərlər bu fikernen dөreslegen raslьjlar.

Ingliz - amerikalьlarnьꞑ aldarqa ostaraq bulularь xəzer yk acьq kyrenə. Mona qədər alar, suqьş məjdannarьnda yzlərenə çinellek alu өcen, başqa illərdə başqa xalьqnьꞑ qanьn tykterdelər, Suqьştan iqtisadi fajda alalar həm şul uq vaqьt Stalinnь nьq qьna boqavlьjlar, anь avьr şartlar belən tөzelgən iqtisadi kileşylər jasarqa məçbyr itələr. Suqьş axrьna kecləren saqlap, solьx tөzy vaqtьnda suqьşqa xalьqnьꞑ bar kecen sarьf itkən həm zəqifləngən Stalinqa bik tьban urьn birergə ujlьjlar. Şul niətlərenə ireşsələr, ut aşa çimeş taşu өcen Stalinqa xəzer ətəclənergə məmkinlek birsələr də, kiləctə aꞑa qaraş bөtenləj yzgərer. Stalin yze də jaqьn iərcennərenə: — Ike doşman sistemanьꞑ, bol'şevizm həm kapitalizmnьꞑ, ozaq vaqьt bergə tьnьc jəşəvlərə məmkin tygel. — dip səjli ide. Şulaj bulqac, bu kөrəştə Stalinnьꞑ otuьna ьşanьc, ul ni qədər qorban birsə də, kөnnən-kөn kimiəcək.

Əgər də Sovetlar sojuzьndaqь ecke səjasətne tikşersək, Stalinnьꞑ nigeze anda da şulaj uq zəqif buluь kyrenə. Suqьşnьꞑ berence jьlьnda bulьp ytkən vaqiqələr. xalьqnьꞑ Stalin xakimiəten saqlar өcen qan tygərgə teləməgənen bik acьq aꞑlattьlar. Xalьqnь suqьşqa kerty өcen, bol'şevizm propagandasьna kyp vaqiqələrnen həm nərsələrnen dөnjaqa kilye kirək buldь. Şul nərsələr belən fajdalanьr өcen bol'şevizm propagandasь yze də tөsen yzgərtergə məçbyr buldь. Gərcə syzdə genə bulsa da, „bөten dөnja inqilabь" digən şiqarnь cьqarьp taşlarqa tieşle buldь. „Allasьzlar" propagandasьn bөterergə, dinne „irekle" dip iqlan itərgə, qibadət jortlarьn acarqa, ruxanilarnь jardəmgə caqьrьrqa, qьzьl qəskərgə urьs pogonь kiertergə, jaꞑa ordennar cьqarьrqa, xətta konstitutsiəne də yzgərtergə turь kilde. Bu yzgəreşlərgə fəqət ber isem birergə mөmkin: ul — bol'şevizmnьꞑ ideologik qəriplege. Stalin qurqьnnan yzenen məqəllimnəre Marks, Engl's, Lenin vasiətlərennən cьqarqa, inqilap vaqtьnda səjləngən syzlərdən vaqьtlьca vaz kicərgə həm „patriotizm", „vatan", „səjekle tuqan il" kebek tə'sirle syzlər belən fajdalanьrqa tieşle buldь.

Ləkin bolar kemnərne ьşandьra soꞑ?... Stalinqa bol'şevizm nigezennən vaz kicy, yzen-yze ytery belən barabər ikənen hər kem aꞑlьj. Şunlьqtan anьꞑ jaꞑalьqlarьna fəqət vaqьtlь kyrneş itep kenə qarьjlar. Cьnlap ta ber yk kykrəktə allasьz „Lenin ordenь" belən „Izge Aleksandьr" ordenьn jөrtergə mөmkinme soꞑ? 25 jьl tuqtavsьz „proletariatnьꞑ vatanь juq" dip qьcqьrqannan soꞑ, „izge vatanьbьz" dip qьcqьru dөresme soꞑ? Barьsь da. balalar өcen əkiətlər kebek kyrenələr.

Cьnbarlьqta içtimaqi həm səjasi ecke tormьşta barьsь da iskecə qala. Ildə fəqət firqə bojrьqь xөkem sөrə. Ul kөcsez bulsa „qəjrətle NKVD" jardəmgə kilə. „Demokratizm barь tik teldə genə qullanьla. Igenceler kolxoz qollьqьnda, ə eşcelər zavodlarqa, tөrməgə xөkem itelgən keşelər kebek berketelgənnər. Şuꞑa qaramastan, xalьqtan kelep, alarnь „bəxetle tormьş өcen iptəş Stalinqa rəxmət" diərgə məçbyr itələr.

Xəzer Kreml'nen səjasəte — propaganda belən xalьqnьꞑ kyzen buu, anьꞑ fikren ecke tormьş avьrlьqlarnnan ikence tarafqa jynəldery. Əgər də xalьq „bөten dөnja inqilabь" өcen ylərgə teləmi ikən. „tuqan il өcen qorban bulam" dip ylsen! Kreml'gə barьber. Xalьq diꞑgə qarşьlьqnь jaratmьj ikən — din irekle bulsьn. „Stalin çinsen" dip xodajqa doqa qьlsьn. „Suqьşcan allasьzlar berlege"nen rəise Gubelman — Jaroslavski vaqtьnda ylde. Xəzer anьꞑ da zararь juq. Ləkin ireklek, kolxozlarnьꞑ ixtiari buluь kebek nərsələr belən bol'şeviklar şajarьrqa şulaj da qurqalar. Ul dilbegəne quldan ьcqьndьru bulьr ide, ə dilgegəne ьcqьndьrsalar, xalьqnьꞑ kynele şul qədər kytərelep kitye mөmkin ki, Stalinqa iərcennəre belən bergə өstən əjlənep barьp çirgə teşy qurqьnьcь tuar ide.

Kreml'də şulaj ujlьjlar. Bu fikerlərnen alar өcen vaqьtlьca uꞑьşlь buluьn qadellek dөres taba. Ləkin Stalinnьꞑ jaꞑalьqlarь barь tik jьrtьq tişeklərne cergən çep belən jamav kebek kenə şөqel. Çitər irtəge ken, çeplər taqьn өzeler. Suqьş ozaqqa suzьlsa da, cergən çeplər tişeklərne ozaq qaplьj almaslar. Ul vaqьt Stalin, anьꞑ өcen qan tygyce, qorban bulucь xalьqqa nərsə əjter?... Bөten dөnja eşcelərə berləşegez!", — kebek şiqarlar, matur syzlər ul vaqьt tə'sir itməslər bit! Janadan Berjanь həm anьꞑ „qəjrətle NKVD jegetləren" caqьrьrqa turь kiler. Suqьş utlarь aşa ytkən, qorban birergə өjrəngən həm Stalinnьꞑ jalqannarьn acьq kyrgəꞑ xalьq NKVD jegetlərennən qurqьrmь soꞑ?... Qurьqmas dip ujlьjbьz. Əgər də anь ojьştьrucь, jul acucь kөc bulsa. əlbəttə, qurьqmas! Stalin sistemasь bөterelergə xөkem itelgən. Eş şul xөkemne qəməlgə aşьruda. Germaniə bol'şevizmqa kiləcəktə də kyp bəreşlər jasar. Ə bu cerek sistemanь tamьrь belən qupparьp ьrqьtuda Russiə xalqь tьrьşacaq. Bez də şuşь mөhim burьcьn ytəv өcen eşlibez.

Gandinь azat ity

Delidən xəbər itygə qaraqanda, ingliz xөkymete hind xalqьnьꞑ 74 jəşlek çitəkcese Maxatma Gandinь kotməgəndə azat ity qərarьn qabul itte. Ingliz gəzitələre, Londonnьꞑ şuşь qərarnь qabul itye, 'imeş, Gandinьꞑ dəvamlь rəveştə sələmətlege qaqşavdan kilep cьqqan itep kyrsətələr. Gandi 6 ncь majda irtə belən irekkə cьqarьlqan.

Gandi yzeneꞑ jabьlqan vaqtьnda uq azat ityləren tələp itsə də, şulaj uq anьꞑ jəşendəge keşegə xəyfle bulqan 2 atnalьq ac torunь inglizlərgə protest itep beldersə də, ingliz xөkymөte ul vaqьtta bөtenləj qarşь təşte. Axьrda inde xəzer Gandinь azat ityne yz өstenə aldь.

Jaxşьlap tikşergəndə, monda ike xəl tөp rolne ujnarqa tieş. Berencedən, kinət kenə Gandinьꞑ sələmətlege qaqşavь, kyptən tygel genə totqьnlьqta xatьnьnьꞑ ylye. Ikencedən inglizlərneꞑ qurqьnьclь vaqiqə aldьnda xəyflənylərə.

Əgər də Gandi şuşь vaqьtta tөrmədə jatьp ylgən bulsa, inglizlərgə bik mөhim qiьnlьq, ə bəlki, il ecendə kytərelgən quzqalьş belən bərleşergə turь kiler ide. Hind xalqьnьꞑ Gandinь səjasi çitəkce itep kenə qaldьrmьj, anь yzləreneꞑ əvliəse itep sanavьn hic tə ontьrqa jaramas. Gandinь azat ity Hindstanda səjasi xəllərneꞑ qujьrьn kyrsətə.

Çiꞑel uqçakee doşmannь qarşь alьrqa xəzer tora

Angliə Hindstan өcen qaltьrana

Aziə suqьş teatrьnьꞑ tөrle өleşlərendə japonnarnьꞑ xərbi өstenlek alularь xaqьnda xalьqara mətbuqatnьꞑ aldan kyrsətye dөres bulьp cьqtь. Hər vaqьt diərlek. Londonnьꞑ məxsus xəbərlər bjurosь Angliə fajdasьna bulmaqan barlьq əhəmiətle vaqiqələrdən kyz jomьp kilə. Busь. bigrək tə. japon qəskərenen heçymenə qajtьp qala. Japonnar milli hind qəskərenen jardəme belən bergə Birmanьꞑ kөnbatьş cigendə bernicə atnalar ber tuqtavsьz xərəkət itələr həm şuşь kөnnərdə alarnьꞑ ingliz kөce belən şaqtьj nьq bəreleşe kөtelə. London belən Vaşingtonda bu məs'ələlərgə qarata dəşmi genə ytərgə telilər.

Japonnar, Subxas-Candra-Boze qəskəre belən berlektə. kөnbatьş Birma frontьnda heçymgə kyctelər həm şuşь qьsqa vaqьt ecendə zur uꞑьşlьqlarqa ireştelər. Monь xəzer inglizlər yzləre də inkar itə almьjlar. Bu xaqta Hindstan həm Birmada suqьş xərəkəten alьp barucь general Quşinlekneꞑ „N'ju-Deli"də berence bularaq rəsmi belderye kilep cьqtь. Ul anda: „Əgər də japonnar yzlərenen taktik maqsatlarьna ireşsə, Arakan frontьnьꞑ kөnjaqьnda suqьşa torqan britan qəskərenen tьjlьndaqь rezerf jullarьn — timer jullar həm başqa jullarnь juq itsələr, xəllər xəyefle bulьrqa tieş", — digən fikerlərne əjtə. Monnan başqa Uinston Cercil radio aşa ingliz xalqьna mөraçəqət itkəndə, britan imperiəse qaramaqьndaqь „ençegə" qurqьnьc buldьrmav teləge belən, Angliənen ere dingez kөce Hind dingezenə çibərelgən dip, ingliz xalqьn tьnьclandьrьrqa teləde.

Vaqiqələrnen yseşenə Tokio tьnьc qarap bara. Bəreleşnen ikence kөnendə yk Angliənen „Repulse" həm „Prince aş Vales" karablarь japonnarnьꞑ torped ocqьclarь tarafьnnan batьrьluь kebek jazmьşnьꞑ Hind diꞑgezendəge ingliz linkorlarьna da tizdən çitəcəgen, Japoniənen xərbi ahrujlьlarь əjtələr. Monnan başqa alar — heçym ityce japon həm milli hind qəskərlərenen baş өleşe Hindstannьꞑ ecenə taba 60 km. lap kergənlegen. şulaj uq qьrda qьna baracaq suqьşta ingliz diꞑgez kөclərenen ber nərsə də eşli almajacaqьn bilgeləp ytələr.

Şuşь heçymdə milli hind qəskərenen qatnaşuь hind xalqьnda zur tə'sir qaldьruьna həm alarda britannarqa qarşь nəfrət artuьna Tokioda ajruca əhəmiət birələr. Kөncьqьş suqьşьnьꞑ berence kөnnən xəzergə qədər britan-hind qəskərennən 100 000 nən artьq keşe qacьp jөri. Alardan 15 000 keşe bөten suqьş qorallarь belən milli hind qəskərlərenə quşьlqannar. Soꞑqь kөnnərdə Birma — hind frontьndaqь suqьşlar dramatik yseşne alalar. Japonnar heçym tempьn aqrьnlajtmav teləge belən, kyptən birle əjlənderelep alьnqan 17 britan-hind diviziəsenen jazmьşьna kyp əhəmiət birmilər. Cөnki alar doşmannьꞑ bu өleşen qamap, haman da baldaqnь qьsa kilgən өstəmə kөclər — nьqьtu kөcenə bu eşne eşlərgə qaldьralar. Japonnarnьꞑ tөp kөce Manipur jьlqasь bujlap iꞑ əhəmiətle Imfal' tirəsendə xərəkət itələr. Soꞑqь minutlarьnda general Mauntbatten tarafьnnan japon həm hindlər tьjlьna tөşerelgən paraşutcьlar bylege də qьzu xərəkət ityce şuşь heçymne tuqtata almadь. Nətiçələr japonnar tarafьnnan bu heçym nindi zur diqqət belən xəzerləngən buluьn kyrsəttelər.

Hind Birma suqьş xərəkətləre teatrьndaqь jaꞑa xəllər, hic şiksez, xəzerge kөndə zur qajqьrtunь soraqan həm inglizlər diqqəten çəlep itkən tөp məs'ələ itep qarala. Xətta tөnjaq amerikalьlar mətbuqatь kөncьqьş Aziədə Angliə qəskərlərenen çitərlek bulmavlarьn jaza. Monnan başqa taqьn Amerika zurnalistь Sesil Broun. Angliənen kөncьqьş Aziədəge AQŞ qədər kөc qujmavьnnan AQŞ xalqьnьꞑ borcьluьn. Angliənen Hindstanda suqьş xərəkəten alьp barucь tөp baş lord Mauntbattennen yzenə tөşkən ьşanьcnь yti almaqanlьqьn jazьp ytə. Arь ul Hindstan səjasətendə jasalqan bөten xatalar өcen Angliə juqarь bəjə belən tylərgə tieş digən uꞑnь qabatlьj.

Bu zurnalistnьꞑ fikrenə bez də quşьlabьz. Dөres. japonnarnьꞑ heçyme arqasьnda, Hindstanda Angliənen xəle nigezennən qaqşadь. Anьꞑ qomumi xərbi potensial kөcen jomşarttь. Əgər də Hindstanda Angliənen xakimiəte çimerelə ikən, ul vaqьt inglizlərnen bөten dөnjanь biləvlərenen çimerelese bulacaq.

Ytkənnərgə ber qaraş

(Milli Idarəneꞑ bol'şeviklar tarafьnnan taratьlьuьna 26 jьl tuldь)

1917 nce jьl vaqiqələren bezneꞑ millət xəzerleksez qarşь aldь. Dɵres, Romanoflar təxten çimergən kɵnnərgə inde bezneꞑ torqan sajьn kɵcəjep barqan mətbuqatьbьz, tanьlqan ədip, şaqirlərebez, osta dramaturglarьbьz, yzen bɵten Islam dɵnjasьna tanьtqan din qalimnərebez, milli azatlьq julьnda şəhit kitərgə minut sajьn xəzer bulqan səjasi çitəkcelərebez bar ide. Ləkin bolar qьna 1917—18 nce jьllarnьꞑ tatar xalqьna birgən façiqəsen buldьrtmьj qala almadьlar. Izelgən millətlərneꞑ, başqalar tarafьnnan qol itelgən xalьqlarnьꞑ milli istiqlallarьna ireşylərendə qajət tə sirək ocьrь torqan 1917 nce jьlnьꞑ tabiqi şartlarьnnan bezneꞑ xalьq tulьsьnca fajdalana almadь. Ul jьllar façiqəseneꞑ zurlьqьn, avьrlьqьn, qanjəşlərneꞑ kyplegen bez bɵten tulьlьqь belən sonьnnan qьna kyz aldьbьzqa kiterep bastьra aldьq.

Bezne 1917—18 nce jьllar façiqəsenə kitergən tɵp səbəplər nərsələr buldь soꞑ? Alar tybəndəgelərgə qajtьp qalalar:

1. Idel-Ural tufraqьnda tɵrek nəselennən bulqan 5—6 tɵrle xalьq jəşi. Bu xalьqlarnьꞑ mədəni, səjasi-iqtisadi yseş dərəçələre ber tygel. Şuşь xalьqlar arasьnda milli azatlьq məs'ələsendə səjasi berlek bulmadь. Ul jьllarda uzdьrьlqan Qorьltajlarda, Millət Məçlesendə həm anьꞑ tarafьnnan sajlap qaldьrьlqan Milli Idarədə tatar-başqьrt vəkillərennən başqa xalьqlarnьꞑ vəkillәre qatnaşmadь.

2. Ul caqlarda uzdьrьlqan Qorьltajlar həm Millət Məçlese vəkillәre arasьnda berlek bulmadь. Bolaj da sanavlь bulqan milli azatlьq kɵclәre tɵrekcelek, tufraqcьlьq həm bol'şevizm aqьmnarьna bylenep, milli azatlьq kɵrəşen zəqiflәttelər, anьꞑ səjasi quəten kɵcsezlənderdelər. Məsələn, Millət Məçlese utьrьşlarьna qatnaşqan xəqiqi 96 əqzanьꞑ 55—56 sь tɵrekcelər, 33—34 e tufraqcьlar həm 8 e bol'şeviklar idelər.

3. Ɵc-dyrt jɵz jьl bujь başqalar izyendə, qollьqьnda jəşəgən ber xalьqnьꞑ mɵstəqil dəvlət tɵzy ɵcen kirək bulqan bɵten kadr ul jьllarda bezdə xəzerlənep çitməgən ide əle. Kirək bulqan bɵten dəvlət eşleklelәre bezdə çitərlek qədər tygel ide.

4. Patşa tɵşye nətiçəsendə ildə tuqan jaꞑa səjasi şartlar ɵcendə millətebezneꞑ urnьn milli xərəkət başьnda torucьlar dɵres bilgeli almadьlar. Ikence tɵrle itep əjtkəndə, alar milli istiqlalnьꞑ formasьn acьqlap çitkermədelər.

5. 1917 nce jьlnьꞑ oktəbr kɵnnərendə xakimiətne yz qullarьna alqan bol'şeviklarqa bezneꞑ ul caqlardaqь bɵjek zatlarьbьz tieşle bəjəne birmədelər, bol'şevizmqa uzqьncь cir itep kenə qaradьlar həm aꞑardan tieşle saqlanu caralarьn vaqtьnda kyrmədelər.

6. Bez yzebezneꞑ milli azatlьq kɵrəşebezne Russiədən tьşqa cьqara, mədəni Jevropa xalьqlarьna yzebezneꞑ istiqlal teləklərebezne aꞑlata almadьq. Bez bu kɵrəşne Jevropadan tamam ɵzelgən xəldə alьp bardьq. Xakimiətne yz qullarьna alqan bol'şeviklar, bezneꞑ bu yz barlьqьbьz ɵcenə biklənyebezdən bik osta fajdalanьp, anьꞑ bozьlmavь bujьnca bɵten caralarьn kyrdelər. Millət Məçlese sajlaqan bezneꞑ solьx həj'əte əqzalarьbьznь Brest-Letovskida çinalqan solьx sɵjləşylərenə çibərmədelər.

7. Romanoflar təxete çimerely belən ildə tuqan jaꞑa səjasi şartlar ɵcendə bezneꞑ qorallь kɵclərebez barlьqqa kilgən ide. Bezneꞑ milli azatlьq xərəkətebez başьnda jɵrgən ul kɵnnərneꞑ çitəkcelәre ilneꞑ ecke əxvәle iꞑ kisken həm şuꞑьꞑ belən bɵten xalqьbьznь utqa kerergə, suqa taşlanьrqa məçbyr itərlek ber şəxes, bɵjek ber aftoritet bulmadь. Nətiçədə qasьrlar joqьsьnnan jaꞑa qьna ujanьp səjasi səxnəgə cьqarqa kytərelgən tɵrek-tatar xalqь, soꞑqь ciktə kem artьnnan iərep kitərgə belmədə.

Juqarьda sanalьp uzqan səbəplər nətiçəsendə bezneꞑ Xərbi Şurabьz, Milli Idarəbez həm alarqa bujsьnqan celtəre bol'şeviklar tarafьnnan taratьldь, tuzdьrьldь, qimmətle milli kɵclərebez juq itelde, milli azatlьq kɵrəşebez ottьrьldь. Soꞑqь 25 jьl dəvamьnda bol'şeviklar tarafьnnan Idel-Ural xalьqlarьna kyrsətelgən çəber-zolьm, mьsqьl-xurlavlar aldьnda Məskəv patşalarьnьꞑ xalqьbьzqa qьlqan çəber-zolьmь aqarьbraq qala.

Məs'ələneꞑ bu jaqьn bez isebezdə nьq totabьz. Bez milli azatlьq davlap inde Jevropa səjasi səxnəsenə kytərelep cьqqanbьz ikən, monnan 26—27 jьllar elek bezneꞑ ətilər, abьjlar tarafьnnan jasalqan adьmnarnьꞑ səjasi jalqьşlarьn da şulaj uq bez isebezdə nьq totabьz. Şuꞑьꞑ ɵcen də bezneꞑ alьp barqan kɵrəşebez bu julь, hic şiksez, çiny belən betəcək. Monьꞑ ɵcen tarix sabaqlarьn taqьn da ber tapqьr istə nьq totarqa kirək.

Y. Navruz

Germanijə ysmerlәre balalar jortьnda

Qulqa alьnqan bandittan sorav alu

Banditlar ojasь tuzdьrьldь

Qaraꞑqь tɵn qadəttəgecə tьnьc. Kazarmanьꞑ bylmələrendə tirən joqьqa cumqan jegetlərneꞑ tьn alularь qьna işetelə. Tьşqь ozьn zallar bɵtenləj buş, fəqət yzen joqь tə'sirennən saqlav ɵcen aqrьn-aqrьn jɵrep torqan saqcьnьꞑ xərəkəte genə işetelə.

Kɵtelməgəndə ujnalqan trevoga signalь jegetlərne ajaqqa bastьrdь. Yz burьclarьn jaxşь ytəgə ɵjrəngən suqьşcьlar da hic nərsə soraşmastan, sələtle rəveştə bik tiz kienep, hər qajsь yzenə tieşle qorallarьn alьp, əvəldən bilgelәngən urьnda safqa tezeldelər. Bylek (rota) komandirь legioncьlarqa aşьqьc suqьşcan vazifa xaqьnda qьsqa, tɵşenerlek rəveştə aꞑlatqannan soꞑ, maşinalarqa utьrьrqa bojrьq birde. 2—3 minut ta ytmәde, maşinalar julqa cьqьp, tɵn qaraꞑqьlьqьnda kyzdən juqaldьlar.

★

Urmanlь tavlar arasьndaqь borьlmalь jullardan ytyce tɵrle maşinalarqa, julcьlarqa bulьp torqan bilgesez keşelərneꞑ hɵcymlәre çirle dəvlət ojьşmalarьn borcьj ide. Xəvefsezlekne tə'minləv maqsatь belən politsiə byleme urьndaqь saqcь ϟϟ tɵrkeme belən berlektə, əvəldən ytkәrelgən kyzətylər nətiçəsendə şəbhəle tav aralьqlarьn colqap alqannan soꞑ jardəm sorap tatar legionьna mɵraçəqət itkən ide.

Qojaş cьqьp ozaq ta ytmәde, maşinalar bilgelәngən urьnqa kilep tə çittelər. Legioncьlar çitez rəveştə maşinalardan tɵşep suqьşcan vazifa alьrqa xəzer buldьlar. Bylek komandirьnьꞑ birgən bojrьqlarьna muəfiq tɵrkem (otdelenie) komandirlarь yzlərenə bilgelәngən hɵçym noqtalarьn kyzətergə başladьlar həm saqlьq belən alqa qarap xərəkət ittelər. Banditlar ojasь tьnьcsьzlandь. Alar yzləreneꞑ kɵcsezleklәren sizep, qarşьlьq kyrsətergə çɵr'ət itmədelər. Legioncьlar kilep çitkənce qajsь berlәre boçradan cьqьp qacarqa ɵlgerəәlər də, qalqannarь acьqtan-acьq qacu mɵmkinlegen tapmastan, xəjləkərlek julьna kereştelər. Alar çirle igencelər jaki eş belən jɵrycelər sьjfatьnda aldap boçranь yty xərəkәten başladьlar. Ləkin legioncьlarnьꞑ ytkɵr kyzlәre alarnь tiz tanьdьlar. Tɵrkem komandirь Musabirof, yzeneꞑ ike jegete belən, osta xərəkәte nətiçəsendə 3 banditnь qulqa aldь. Alarnьꞑ urьnnarьn tikşergənnən soꞑ jəşerergə ɵlgermәgən mьltьqlarь da tabьldь. Taralьp qacarqa tьrьşqan banditlarnь qulqa aluda komandir Biksalief, Şəripof həm uqcəckec ostasь Taçetdinoflar ajrьm qəjrətlelek kyrsəttelər. Tatar jegetlәreneꞑ suqьşcan vazifanь ytəvdəge birelgənlek həm batьrlьqlarьn kyrep torqan ϟϟ-celər kapitanь zur rəxmətlər belderde, şatlьqьnnan legioncьlarnьꞑ qullarьn qьsa, alarnь sigarettalar belən sьjlьj.

Banditlar ojasь tuzdьrlьp, alar jaꞑadan bu çirdə ojьşa almaslьq caralar kyrelde. Tatar jegetlәre yz vazifalarьn namus belən ytəgənnən soꞑ, jaꞑa maşinalarьna utьrьp, kytərenke rux belən çьrlьj-çьrlьj yz bylekləreнə qajtьrqa julqa cьqtьlar.

Irek.

„Utsьz kɵjdek şul...“

1932 nce jьlnьꞑ kɵze. Bu vaqьt Tatarstan kolxozcь-udarniklarьnьꞑ sjezdь bulьrqa tieş ide. Şuꞑa xəzerlek eşe Qazan vokzalьnnan başlandь: məjdanqa asfalt çəjelde, vokzalnьꞑ ece bizəklənde, „dahi"larnьꞑ surətlәre həm şiqarlarь jaꞑartьldь. Elektr utlarь arttьrьldь.

Kicke səqət 8. Vokzal uramь xalьq belən tuldь. Xətta sьjьşa almaqannar ɵj başlarьna mendelər.

Kinət balqьqan elektrlar synde, uram qaraꞑqьlandь. Pojezd tavşь işetelde. Xalьq şav kilde. Elektrlar jənə qabьndь. Tьnlьq. Şul vaqьt məjdan urtasьnnan ber tɵsle 25 çinel aftomaşinalar uzdь. Xalьq arasьnnan: — Kalinin kilgən, — didelər. Ləkin qajsь maşinada?... Ansьn hic kem belmi.

Tantanalь qarşьlav ənə şulaj bette.

★

Menə Qazan. Çəjge sirk binasь. Anda Tatarstan kolxozcь-udarniklarьnьꞑ sjezdь acьldь. Şunlьqtan Cerek kyl, Cernьjşevski uramnarь nьqlь saq astьna — GPU qulьna kycte. Anьꞑ aşa eşkə barucьlar ɵcen jullar kiselde.

Radiolarda Kalininnьꞑ qarlьqqan tavşь uladь həm ul anda: — Tatarstan cəcək atqan mədəniətkə həm gyzəl kolxoz tormьşьna kycte!, — dip maqtandь.

★

Bernicə kɵnnən, Arca rajonь Kəce ile avьlь, Avangard ismendəge „danlьqlь" kolxoznьꞑ məcettən jasalqan klubьna ike-ɵc jaꞑa çinel aftomaşinalar tuqtadь. Taqьn: — Kalinin kilgən, — didelər. Irlər həm xatьnnar klubqa aqьldь. Kalininnan nindider mərxəmət, çineллek kɵttelər.

Ul jəhydlərgə xas bulqan xəjləlek aşa xalьq belən sɵjləşte, mььq astьnnan kɵlgən buldь. „Samasadka" təməkene alarca gəzitkə urap, bulьlьp-bulьlьp tarta başladь. Xalьq ta: — Zur keşe bulsa da, prostoj ikən!, — dieştelər.

Ɵlkə partiə komitetьnьꞑ ikence sekretarь Abdullin tatarca birelgən soravlarnь aꞑa urьsca əjtep tordь.

Menə Şьpşa Əsədullasь. Ul xalьq tɵrkemen jarьp, yzenə tɵşkə xəzerlәngən qajnar aşnь, zur aqac tabaq həm aqac qaşьq belən, Kalinin aldьna kiterep utьrttь da: — Bez kolxozqa kergəc, şunь aşьjbьz inde!, — dide.

Kalinin, aldьndaqь aşnь qaşьq belən butap, jafraq aralaş arьş onьnьꞑ suьn aqtarqannan soꞑ, ber tapqьr avzьna qaptь da: — Monь aşarqa mɵmkin, — dide.

— Bɵten tormьş avьrlьqь urьndaqь sovetlardan, alar juqarьdan birelgən əmerlərne bozьp ytkərələr, — dip ujlaqan xalьqqa Kalininnьꞑ bu syze jəşen suqqan kebek buldь.

Nikolaj zamanьnda bit bu aşnь et tə aşamaqan. Utsьz kɵjdek şul, — dip, alar ectən sьqrandь, jandь, ərnede...

Şunnan soꞑ ni ɵcen Kalinin xalьqtan qacьp, jəşrenep jɵrgəneꞑ igencelər tɵşendelər.

Kicen klub buş. Tik jьraqtan:

. . . .

Rəxəte juq, mixnəte kyp,
Utqa jansьn dɵnjasь!" — digən cьr tavşь qьna işetelə ide.

R. Idelle

At — legioncьnьꞑ kɵrəş dustь

(Dəvamь. Başь uzqan sannarda)

QUNAQLAR

Çinaq qьna çiьştьrьlqan, cista həm jaqtь, urta zurlьqtaqь bylmə. Işektən kergəc tə berence qaraşta uq jaxşь mamьq jurqan belən çiьştьrьlqan tyrdəge səke həm bylmənen un divarьndaqь pocmaqta cьbьldьq belən uralьp alьnqan qьz səkese kyzgə caqьlalar. Tyrdəge səke aldьnda jaxşь skəter belən jabьlqan zur østəl, østəl artьnda divarda zur kəzge elengən. Tyrdəge ike tərəzə arasьnda zur divar səqəte yzenen tuqtavsьz tek, tek, tek… ityen dəvam itə. Cьbьldьq qьrьjьnda keckenə jazu østəle tora. Østəl østenen ike jaqьna tigez itep qalьn-qalьn kitaplar øjelgən həm østəl urtasьnda. østəlnen ike jaqьnda piala belən qaplanьp bastьrьlqan dyrt foto rəsem qujьlqan. Bylmənen ike divarьnda tərle təstəge cəcəklər, rəsemnər belən bizəlgən celtərle tastьmallar belən urap alьnqan, appaq tərəzə pərdələre belən qaplanqan dyrt tərəzə. Işektən kergəc tə un jaqta biek „golland" pice tora. Bylmədə ber genə nərsə də kyzgə jat bulьp kyrenmi. Hər qajsь yzenen urnьnda qujьlqan həm ber-bersenə jomşaq garmoniə birep toralar. Bylmə xuçasьnьn xudozstvoqa tirən fkusь barlьqьn kyrsətələr.

Professor Mortazin un jьl bujь hər çəjge kanikulda Dim bujьna jal itərgə kilgəndə. yzenen qailəse belən şuşь bylmədə tora ide. Ləkin qьzqanьcqa qarşь Zələjxa apa: — Qьzьm institutnь beterde. xəzer yzenə ajrьm bylmə kirək. — dip qafu ytenə-ytenə. professorqa bьjьl bylməne birə almavьn belderde. Bygen professor Mortazin xatьnь Sufiə. qьzь Saniə həm ulь Fərit belən Zələjxa apaqa qunaq bulьp qьna kildelər.

Appaq cəcle professor yzenen 56 jəştə buluьna qaramastan. bujqa həm təskə bik taza kyrenə: Ytkən berence beten dønja suqьşь aldьnnan. ul caqta Qazan universitetьnьn talantlь studentь. rektornьn təqdime belən yzenen belemen kinəjty øcen Berlin universitetьna uqьrqa çibərelgən ide. Mortazin universitetnьn meditsina fakultetьn unьşlь təmamlaqac. Jevropanьn kyp dəvlətlərendə jørep. aldьnqь klinikalarda meditsinanьn qujьlьşь belən tanьştь. Beten dønja suqьşь başlanqanda ul Jevropada bulu səbəple tuqan ilenə qajta almadь. „Xalьqara Qьzьl Təre" ojьşmasьna eşkə kerep. jaralanqannarnь dəvalavda kyp xirurgik təçribə aldь. Yzenen qajət salqьn qanlьlьq. batьrlьq belən unьşlь operatsiələr jasavь natiçəsendə cil il tabiplarь arasьnda zur abrujlьqqa iə buldь. Jəş caqьnda sotsial-demokratlar idejəse belən qьzьqsьnsa da. sonьraq alarnьn tormьş aqьmьnnan jьraq torularьn. firma lidьrlarьnьn tar səjasətce bulularьn, tigezlek dip qьcqьrularьna qaramastan, hər qajsьnьn xakimiətne səjycənlegen kyrep, alardan tajpьldь, tulьsьnca yzenen səjgən fənni eşenə birelde. Suqьş betep solьx təzelgəc tuqan ilenə qajttь. Tərle klinikalarda armьj-talmьj eşləde. Annarь Qazan universitetь rektorьnьn caqruь bujьnca, meditsina fakultetьna uqьtьrqa kilde. Qьsqa vaqьt ecendə studentlarnьn səjgən professorь buldь. Bernicə buьn kin belemle, jəş tabiblar xəzerləde. Anьn tirən ectəlekle, təçribəle misallar belən ytkərelgən leksiələrendə uqu zalь hər vaqьt tulь buldь. Leksiəgə studentlar qьna tygel. şulaj uq şəhərnen kyp tabiblarь d[illegible]ilələr ide. Studentlar arasьnda ø[illegible]-østən genə belygə omtьluqa qarşь kərəşte. Hərber leksiəsendə diərlek: — Əgər də fəngə yzegeznen syzegezne kertergə teləsəgez, ber vaqьtta da qalimnər jazqan artьnnan suqьr. yz qaraşsьz øjrənycən bulmaqьz. Berence nəvbəttə, aldьnqь cit il xalьqlarь telen øjrənegez. Jevropa bezdən kyp jьllarqa alqa kitte. Urьs tərçeməsendə cьqqan fənni kitaplar bernicə jьlqa bulqan vaqiqədən sonqa qalьp cьqalar. Tormьş aqьmь belən fən də ysə. Kicə jaxşь bulqan qaraşlar bygen yzlərenen əhəmiəten juqaltalar. Tel belməsəgez, sez hər vaqьtta arttan iərycelər bulьp qьna qalьrsьz, — dip, studentlarnь Jevropa mədəniətenə jaqьnnaşuqa caqrьp kilde.

Yz xalqьn cьn kyneldən səjde. Milli mədəniətnen yseşendə jaqьnnan qatnaştь. Tatar muzьjkasьn jaratьp tьnladь. Qazanda bulqan ber genə milli konsert həm teatrdan qalmadь. Tuqan ilenen tabiqəten, ber çirdə də almaştьra almaslьq şifalь tabiqət itep sanadь. Bigrək tə Dim bujь, anьn jomşaq havasь. serle tьnьclьqь anь hər vaqьt yzenə tarttь. Şuna kyrədə çəjge kanikullarnь jьl sajьn jaratqan Dimenə jal itərgə kilde. Buş vaqьtlarda avьl xalqьna jardəm itte. Avrularnь dəvaladь. ber vaqьtta da yzenə kinəşkə kilycelərne tieşle çəvapsьz qaldьrmadь.

Zələjxa apaqa qunaqqa kilgəc. anь qarşь alьrqa jøgerep cьqqan Ajsьlunь kyrep şatlandь, yz balasьn səjgən kebek səjde:

— Qara əle, jana qьna minem çilkəgə atlanьp jøryce jəş bala ide. Xəzer kyrəsen — uqьtucь, zur keşe bulьp qajtqan, — dip, Ajsьlunь qьzarttь. Ajsьlu anьn qocaqьnnan ьcqьnьp. Sufiə apaqa taşlandь. anь irkələnde, annarь balalьq həm jəşlek dustь Saniə belən øzleksez ybeştelər. keleştelər… Saniə Ajsьlunьn qabьrqasьna tørtep, qolaqьna qьna: — Bu. sinen xatta jazqan jegetenme?, — dip. cittən alarqa qarap torqan Qəjaznьn kem buluьn soradь. Ajsьlu taqь qьzardь: — Min onьtьp kitkənmen. tanьşьqьz, — dip Qəjaznь barsь belən də tanьştьrьp cьqtь. Øj ecenə kergənce şav-şu. keleşy basьlmadь. Øjgə kergəc tə Ajsьlu belən Saniə cьbьldьq øcenə jəşrenep, pьşqьldaşularьn, keleşyləren dəvam ittelər. Saniə Ajsьlunь qьtьqlap: — Qajcan tuj jasьjbьz. „kilen"?, — dip ireşterde. Ike jəş qьzda ser betməs kyp buldь. Aşьqьrasьqьn. ber-bersen bylə-bylə alar yz serlərе belən urtaqlaştьlar… Professor, Qəjaz həm Fərit øcese bergə utьrьp, irlər berence tanьşqanda bula torqan yzara əngəməne alьp bardьlar. Zələjxa apa Sufiə apaqa yzenen qьzь qajtuь belən nicek şat buluьn qat-qat qabatladь…

Ber azdan son başqa qunaqlar da çiьla başladьlar. Zələjxanьn tuqan aqasь, kolxoz brigadirь Salix, yzenen xatьnь belən həm Şərəfi abzьjnьn qьzь Qəzizə belən ulь Səqit kildelər. Zələjxa apanьn:

— Nigə yzegez genə, əti-ənigez qajda?, — dip soravьna, Qəzizə: — Xəzer kilep çitərlər, əni sьjьr savьp qaldь, — dide. Salix keşe kyrməgəndə „Qunaqlarnь qьzdьrьjq əle" — dip, Zələjxa apaqa ike litr aq araqь tottьrdь. Øjdə taqь kyreşy, keleşy kecəjde…

Østəlgə aş utьrtuqa:

— Køttergən qunaq qimmətlerək bula, — dip, Şərəfi abzьj belən xatьnь Şəmsenur da kilep kerdelər. Alarnь barьsь da urьnnarьnnan torьp qarşь aldьlar. Sufiə apa:

— Yzen taqь ber də qartaja belmisen. Jəp jəş qьz kebeksen, — dip Şərəfi abzьjnьn xatьnь belən kyreşte.

— Qartajuьn qartajmьj, ləkin cibərlegen saqlar øcen Şəmsenur tutaşьqьzqa kəzge aldьnda elekkegə qaraqanda kybrək təzənergə turь kilə. Şuna kyrə də aşqa da sonqa qala jazdьq. — dip Şərəfi abzьj xatьnьnnan kelep aldь.

— Qart başьn belən juq-barnь səjləmə inde. Keşe ьşandьrьrsьn. Qunaqqa barqanda da əllə kezgedən qaratmas idenme, — dip Şəmsenur apa yzen aqlarqa totьndь.

— Jəgez, qəderle qunaqlar, østəlgə rəxim itegez!, — dip Zələjxa apa qunaqlardan urьn alularьn soradь.

— Salix abьj, sin araqьnь yzen qara inde, min anьn rəten belmim, — dip Zələjxa apa østəlgə aq həm qьzьl araqь şeşələre utьrttь. Berence tostnь əjty — məçlestə in qart bulqan Şərəfi abzьjqa birelde. Ul toru belən barьsь da urьnnarьnnan tordьlar.

— Jəş buьnnarьbьznьn kiləcək bəxetenə!

Østəl øste rymkalar cəkeşterergə suzьlqan qullar belən qaplandь! Cekcek itkən rumka tavьşlarь tuqtavsьz janqьradь… Qəjaz in sonьnda Ajsьlu belən cəkeşterde, səjy kyz qaraşlarь bergə ocradь…

Qunaqlar Zələjxa apanь maqtьjmaqtьj, østendə qalьn maj qatlavь jøzgən toqmac şulpasь aşadьlar. Şulpadan son jarmalanqan bərənge, tozlaqan qiar belən simez sarьq ite utьrtьldь. Taqь tost əjtelde. Taqь rymkalar buşadь. Ittən son, tabьnqa zur cujьn tabalarda ec bələş kilde. Bələşlərnen tьqьndьqьn acu belən østəl øste qajnar bu belən tuldь. Təmle bələş ise borьnnarnь rəxət qьtьqlandьrdь.

— Bələşnen jaxşьlьqь isennən sizelep tora, — dip qunaqlar Zələjxa apanь taqь maqtadьlar.

— Tьqьndьqь kemgə?!

— Kemnen avьzьnda syz tormьj, şuna bulsьn!, — dip keleştelər.

Qьstьj-qьstьj aşi torqac tabalar da buşadь. Eckən araqьdan qunaqlarnьn kynele taqь da kytərelde. Saniə mandalinada, Ajsьlu gitarada tatar køjləren ujnьj başladьlar. Alarqa quşьlьp køcle çьr janqьradь. Çьrdan son biy kitte…

Aştan buşaqan tabaq-savьtnь çiqac, Zələjxa apa, østəlgə gərləp torqan, kəzge kebek jaltьraqan zur samavarnь utьrttь. Østəl øste tərle variniələr, bal, qojmaq, qajnar belen, maj aşь, peceniələr belən tuldь. Zələjxa apa qunaqlarnь janadan østəlgə caqьrdь, Qunaqlar:

— Zələjxa apa, inde aşarqa urьn qalmadь, — dip qarasalar da, ul:

— Aş aşqa, urnь başqa, — dip, alarnь janadan tabьnqa utьrttь. Qьstaşьp aşi-ecə torqac zur samavar da buşadь. Ber azdan qajnar parlarьn cьqarьp torqan samavar janadan østəlgə kilde. Jəşlər:

— Zələjxa apa, inde bez ecmibez, ber az biep alabьz, — dip østəldən quzqalьrqa anardan rəxsət soradьlar.

— Jari, biegez. Jəşlər cəjne kyp ecərgə jaratmьjlar. Bez qartlar yzebez genə ecik əle, — dip, jəşlərgə biergə urьn kybrək bulsьn øcen, østəlne citkərək kycerergə quştь.

Ajsьlu potefonnь køjləde. Qart jørəkne də jəşərterlek Ştrausnьn qəjrətle val'se janqьradь. Øc jəş par çinel xərəkət belən val's əjlənəsenə kerdelər… Val's Ajsьlunьn vinodan qьzqan başьn taqь da køclerək əjlənderde, ul Qəjazqa jaqьnraq sьjьndь. Ajsьlu kyz aldьnda bylmədəge bar nərsə də əjləngən kebek tojьldь, Qəjaznьn køcle qullarьnda yzen çinel xis itte, ajaqь idənne sizmədе, buşlьqta ocqan kebek buldь…

Bu kønne Ajsьlu yzen ciksez zur bəxetle itep sanadь.

(Dəvamь bar)

„Berektəşlər" mekrofonda

Stalin: — Øcence jьl kətəm inde,
Jana front acamsьn?

Cercil: — Min də kətəm. Kreml'dən
Qajcan cьqьp qacasьn?

Stalin: — Azьq-tələk. kiem-salьm
Çibər. xərap, kyrmimsen?

Ruzvelt: — Mona caqlь alqannarnь
Qajcan xaqьn tylisen?

Stalin: — Tylim digəc. tylərmen.
Min syzemdə ylərmen.
Kirək bulsa, rəxim it.
Neftle çir bylərmen!

Cercil: — Qara. nərsə səjlisen!?
Mina nərsə tylisen!?
Birgən bulьp Bakunь,
Şul çitte dip ujlьjsьn?

Stalin ikesenə də:
— Qurьqmaqьz. aldamam.
Minem xəzer Allam bar!
Suqьş betkəc. „tylərgə"
Minem qorqan plan bar…

Fatьjx Kamaj

Aculь çəvap

Ber tønne Stalin təşendə Kaganovicьnь tavьq bulьp qьtqьldap-qьtqьldap jomьrqa salqanьn kyrgən.

Stalin irtən torqac bu təşen Kaganovicьnь yzenə səjləgən. Ləkin Kaganovicqa bu təş berdə oxşamaqan. Ul Stalinqa aculanьp:

— Əgər də Angliə belən Amerika birgən burьclarьn kire tylərgə taləp itə başlasalar, sin ber jomьrqa tygel, kyzenne aqajta-aqajta ike jomьrqa da salьrsьn əle!, — digən.

Fatьjx Kamaj

Menə alarnьꞑ „mədəniəte“!

1940 ncь jьlnьꞑ Fransiə suqьşь vaqtьnda bɵten dɵnjada yzeneꞑ iꞑ borьnqь həm iꞑ matur soborь belən tanьlqan, fransuzlarnьꞑ zur şəhərlərennən berse bulqan Ruan nəq suqьş sьzьqь ɵstendə ide. Normandiə arxitekturasьnьꞑ iꞑ ataqlь bu həjkələ inglizlər artilleriəseneꞑ utь astьnda buldь. Çimerelydən sobornь saqlarqa teləp Ruan qьrьjlarьnda suqьşucь german qəskəreneꞑ suqьşnьꞑ iꞑ qьzuьnda bernicə rota qəskərne çibərep, alarqa ber nərsəgə də qaramastan, sobornь çimerelydən saqlarqa bojrьq birde. German soldatlarь yzləreneꞑ xəjatlarь belən xisaplaşmastan, sьqqan janqьnnь synderdelər həm şulaj itep alar fransuz xalqь ɵcen anьꞑ milli həjkəllərennən bersen saqlap qala aldьlar.

Bu jьlnьꞑ 19 ncь aprelgə qarşь tɵndə Angliə hava kɵclərə şul uq Ruanqa terror hɵçyme jasadьlar. Alar Angliə korollarьnьꞑ qəberlərə bulqan sobornь çimerdelər. Alar monьꞑ belən bergə, Italiədə ataqlь Monto Kassino monastьjrьn çimergən amerikalьlar kebek, çimerygə bulqan yzləreneꞑ suqьr qomsьzlьqlarь ɵcen ber tɵrle də izgelek juqlьqьn isbat ittelər. Alarnьꞑ monnan soꞑ mədəni xalьq dip atalьrqa xoquqlarь juq ide.

Inglizlər həm amerikalьlar mədəniətne, qomumən, nicek aꞑlьjlar soꞑ? Bu suqьş başlanqanqa xətle Amerikanьꞑ ber milionere Fransiədə ber saraj satьp alqan həm anь sytərgə, elekkecə itep Amerikada jaꞑadan salьrqa qusqan. Bu plutokrat bəjek ber eş eşlim dip ujlaqan. Nju-Jorknьꞑ iꞑ zur opera idarəse, Nju-Jork plutokratlarьnьꞑ kyꞑelləren acu ɵcen bɵten çir jɵzendəge çьrcьlarnь caqьrьp jьldan-jьl zur sumalar israf itə ide. Opera idarəsenə bu çьrcьlarnь bɵten illərdən çiarqa turь kilə ide, cɵnki alarnь Amerikada tabu mɵmkin tygel. Plutokratlar bɵten çirdə də şuşьndьj uq rəveştə eş itələr. Sənqətneꞑ ataqlь əsərlərə qajda qьna satьlmasьn, alar anda barьp çitep Jevropa jə başqa mədəniət həjkəlləren qomsьzlanьp satьp alalar. Suqьş vaqtьnda alar taqьn da acьqraq xərəkət itələr. Angliə həm Amerika qəskərlərə tarafьnnan bilgəngən kɵnjaq Italiə şəhərlərenə borьnqь əjberlərne alьp satarlar — jəhydlər kilep tuldьlar. Alar andaqь sənqət əsərləren urladьlar həm Angliə belən Amerikaqa alьp kittelər. Ləkin ber xalьqnьꞑ mədəniəten, başqa illərne jəhydlər qulь belən satьp alьp, talap qьna yz il mədəniəten tudьrьp bulmьj. Angliə belən Amerika xalьqlarь yzləreneꞑ xɵkymətlərə qullanqan jullar ojatьnnan çir jarьqьna kerep kitərgə tieş ide. Ləkin bu illərneꞑ xalьq kypcelege bu xisne juqaltqannar, ə bu qəbaxətleklərgə qarşь nəfrətləren belderyce azcьlьq tьn torьrqa məçbyr. Kyp jɵz jьllar bujьnca tuplanqan belem həm təçribə nigezendə yzeneꞑ yzlekle mədəniəten tudьrqan həm anьn saqlanuьn, ysyen qajqьrtqan xalьqnьꞑ qьna mədəni xalьq bulьp atalьrqa xoquqь bar.

Bɵten xalьqlarnьꞑ sənqət əsərləren tutьrьp ta, tɵp yz ile rəssamlarьnьꞑ içadlarь bulmaqan qajəttə zur muzejgə qaraqanda tabiqi xalьq çьrь jaki aqacqa kiselep eşləngən qadi eş zurraq qimmətkə iə bulьp tora. German soldatlarь həm kyꞑellelər unar jьllar bujьnca yz xalьqlarьnьꞑ ruxani bajlьqь bulьp sanalqan çьrlarnь ɵjrəny jɵreşlərendə həm jal vaqьtlarьnda çьrlьjlar.

Angliə həm Amerika soldatlarь estrada çьrlarьn qьna çьrlьjlar, bu çьrlar şikle ectəlekle, nindi də bulsa ber jəhyd — kɵj cьqarucь tarafьnnan jazьlqan bulalar. Şunьꞑ belən bergə bu çьrlarnьꞑ moꞑlarь da kyp ocraqlarda urlanqan bulalar.

Bez bol'şevizmqa həm anьꞑ berektəşlərenə qarşь suqьşьp, şul uq vaqьtta yz xalьqlarьbьznьꞑ mədəniəten də saqlьjbьz. Bu turьda ber genə minutqa da onьtmasqa kirək. Əgər də Angliə belən Amerika hava vəxşilərenə, qaba kɵctən fajdalanьp, sənqətneꞑ kyp kenə həjkəlləren juq itərgə turь kilə ikən, sьꞑ mədəniətne çimerergə alarqa turь kilməs, cɵnki ul xalьqnьꞑ jɵrəgendə, anьꞑ bɵten ruxani barlьqьnda qaqьlqьsьz saqlana.

Xəzer, Ruan soborьnьꞑ xurlьqlь rəveştə çimerelye soꞑьnda bez taqьn sorav birəbez.

— Inglizlər həm amerikalьlar bol'şeviklardan nərsə belən ajrьlalar soꞑ?

Ber nərsə belən də ajrьlmьjlar! Tьşqь jaqtan alar, dɵres, bol'şeviklardan ajrьlalar. Ləkin yzləreneꞑ ecke dɵnjalarь belən alar, suqьşnьꞑ bişence jьlьnda kinət dinnərne saqlavcь bitlegen kiərgə teləgən Stalin həm anьꞑ iərcennərə kebek yk, bɵten mədəniətkə jat, cit toralar.

Angliə admirallьqь juqaltularnь jəşerə

Rejter agentlьqьnьꞑ dingez kyzətycese, ingliz-amerikalьlarnьꞑ batьrьlqan kimələre turьnda german xɵkymətenəꞑ iqlan itkən məqlumətə unajь belən tybəndəgelərne jaza:

„Berektəşlərneꞑ 153 208 brt. kyləmendə zur səvdə kimələreneꞑ batьrьluь turьnda germanlьlar tarafьnnan iqlan itelgən məqlumətne tikşerergə bɵtenləj yk mɵmkin tygel, cɵnki bezneꞑ admirallьq, həlak bulqan jə zararlanqan bezneꞑ səvdə kimələrebez turьnda ber nərsə də iqlan itmi“.

Ingliznen yzə tarafьnnan əjtelgən bu syzlər bezneꞑ taraftan iꞑ dɵres raslav rəveşendə bьanьlь qabul qьlьna ala.

Angliə admirallьqь yz flotьnьꞑ juqaltularь turьnda ber nərsə də xəbər itmi, cɵnki german xərbi kɵclərenen batьrьluь belenmi qalqan kimələr turьnda əjtergə teləmi. Portlarqa kire əjlənep qajtmaqan kimələr sanь bujьnca sьn juqaltunь beldery də fajdasьz, cɵnki ul vaqьtta juqaltunьꞑ kyləme qajət tə zur bulьr həm jaramaqan tə'sir jasar ide. Nьq kimetelgən sannarnь xəbər ity qurqьnьclь, cɵnki kyplər juqaltu turьnda xəbərdar, kyplər bolaj belələr. Nətiçədə dɵres bulmaqan xəbərneꞑ iqlan itelye bik çinel qəjeplənep qalьrqa da mɵmkin.

FEL'JETON

Buş portfelne totu da məşəqətle ikən!

Qahirə şəhəre tirəse. Nil bujьnda keckenə genə ber Hotel. Anda jəşəvcelər tavьş kytəryne bik jaratalar axьrь. Hər vaqьt qavqa dəvam itə. Cittən qarap torsaꞑ, isereklər suqьşa dip ujlarsьꞑ. Ləkin ecenə kersəꞑ, fəqət ministrlər həm alarnьꞑ jardəmcelərə genə kyrenə. Qəderle uqucьlar! Sez, bu nindi urьn dip ujlьjsьz? . . .

Ujlamaqьz! . . . Juqqa başьqьznь vatmaqьz! . . . Əjtep birim, Hoteldə Gretsiəneꞑ məhaçir xɵkymətə urnaşqan. Nərsə? Bulmas!. . . disezme? Ьşanmasaqьz, — menə sezgə soꞑqь kyrneşlərdən berse:

Patşa qьzьn Serbiə korolenə birergə vəqdələştelər. Tuj vaqtь, qannarnь qьzdьru ɵcen iꞑ uꞑaj vaqьt ikənen yzegez də beləsez. Qьzqan başta tɵrle xiallar da tua.

Dingez də tezdən genə kebek tojьla. Menə şul kɵnnərdə qauqa iꞑ juqarь basqьcqa menə. Ber vaqьt portfellər belən suqьş başlana. Berseneꞑ başьna suqalar, ikencese jьqьla . . . ɵcencese, kiresencə, sikerep tora. Portfelneꞑ jaxşь qoral ikənen belycelər, anьꞑ ɵcen tartьşalar.

Tora-bara kɵcneꞑ qajsь jaqta ikəne sizelə başlьj. Tɵrkemlər bilgelənə. Berence ministr Suderos əfənde portfelen juqaltqac sьqьp kitə. Anьꞑ artьnnan jaqьn duslarь, jardəmcelərə də juq bulalar. Çiꞑycelər bulьp fəqət ike keşe qala. Sofolk Venizilos əfənde altь portfelne eləktərə. Qalqannarь anьꞑ ber dustьna tiə. Ujlap qьna qaraqьz — altь ministrlek eşe ber keşeneꞑ ɵstenə jɵklənə. Bu cempionlьq tygelme soꞑ? . . . dɵres. Bəlki xəterlisezder, Sofolk əfəndeneꞑ atasь da bik qəjrətle, vaqьtьnda dɵnja jaꞑqьratqan keşe ide. Kyrəseꞑ, ulь atasьnnan da uzdьrьp çibərergə ujlьj.

Portfellər qulqa eləkkəc, Sofolk əfənde alarnьꞑ ectəlegen tikşerergə kereşə. Berence ministr portfele ɵcennən Angliəneꞑ yz ɵstenə alqan vəqdə kəqəze kilep cьqa. Bu kəqəzgə: „Gretsiə ilen saqlavqa bɵten kɵcebez belən sezgə jardəm itərbez, sezne saqlarbьz“-dip jazьlqan. Bu syzlər Venizilosnь başta aptьrata. Ləkin soꞑьraq: „Dɵres, Angliə suqьşqa qədər Gretsiə xɵkymətenə şundьj vəqdə birgən ide şul — dip tьnьclanьp, — saqladьlar! — dip quja.

Tьşqь eşlər ministrьnьꞑ portfele. Anda da ber-nicə kəqəz bar. Qaj berləreneꞑ astьnda Stalin vəkillərə də qul qujqan. Taləplər həm vəqdələr. Venizilos:

— Bolaj berəmləp utьrsaꞑ bik ozaqqa kitər! — didə xərbi, dingez, eşe, həm hava kɵce ministrlərenen portfellərendəge nərsələrneꞑ barsьn da bergə cьqara. Portfellərdən, Gretsiəneꞑ xərbi həm səvdə kimələren barsьn da dierlek inglizlər idarəsenə tapşьrьluь turьnda kileşylər, ingliz qəskərenə jardəm ɵcen Gretsiə məhaçirlərennən xərbi byleklər tɵzy h. b. şundьj məs'ələlər turьnda kəqəzlər cьqa. Sovetlardan kilgən kəqəzlər də şuluq kimələrne yzlərenə biryne taləp itələr. Inglizlər un utravda həm jar bujlarьnda xərbi nьqьtmalar, aerodromnar jasar ɵcen urьnnar taləp itələr. Inglizgə birelgəc Amerika citt qalsьnmeni? Ul da sorьj. Şulaj da, bolarnьꞑ zur nəfsenə qaraqanda da Sovetlarnьqь artьqьraq kyrenə.

— Soꞑ nişlərgə inde, . . . bolarnьꞑ barsьnьꞑ da soravlarьn qənəqətləndersəꞑ, gretsiə xalqьna tygel, xɵkymətenə torьrqa da urьn qalmas! Ə qaj-ber urьnnarnь ɵcese də yzlərenə sorьjlar. Qaçəp- . . . soꞑ alarnьꞑ bersenə biry tygel, min yzem də ul urьnqa xuça tygel bit; anda barsaꞑ artqь sabaqьnnь uqьtacaqlar. Xəzer şul urьnnarnь ɵc keşegə sat imeş . . . qəçəp! . . .

Ministr əfənde şundьj fikerlərgə cuma. Sez bəlki şul kəqəzlərne qarap utьrudan başqa, ministrneꞑ eşe juq, dip ujlarsьz. Jalqьşasьz. Kiresencə, aꞑa bik kyp jɵgerep jɵrergə də turь kilə.

Berence ministr telefonь şaltьrьj. Ber ingliz əfitsərə zarlana. Grek matroslarь dingezgə cьqmasqa, qoral taşlarqa qarar cьqarьp, Əfitsərgə bujsьnmaqannar. Fəqət iꞑ şul fikerdəge xɵkymət tezelgən xəldə genə janadan xezmətlərən dəvam itərgə vəqdə birgənnər. Bu əfitsər belən sɵjləşep mə'sələne xəl itərgə ɵlgermi, dingez kɵclərə ministreneꞑ telefonь şaltьrьj. 20 matrosnьꞑ barikada tɵzep berektəşlərə inglizlərgə qarşь suqьşьrqa xəzerlənylərə turьnda xəbər kilə. Ul arada xərbi ministr ɵstələnə jɵgerergə məçbyr bula. Telefonda ingliz generalь Peçet qьcqьra. Aꞑa bujsьnьrqa tieşle gretsiə brigadasьnda baş kytərylər kɵcəjgən ikən.

Altь ministrgə altь ɵstəl. Barsьnda da telefon bar. Təgərməc kebek çitez bulьrqa turь kilə. Ministr bulьna da şat bulmassьn. Əgərdə telefonnan matur syz sɵjləsələr ber xəl bulьr ide, ul da juq bit. Qajsь qьcqьra, qajsь sygenə, qajsь taləplər quja . . . alarqa nindi genə çəvap birergə də aptьrarsьꞑ.

Şular belən şɵqellənqəndə, dustь maliə ministreneꞑ portfelen totьp kerə. Kassada aqca betkən. Eşlər tərtipkə kergənce, Amerika bankьsь aqca birməskə syz birgən. Xətta Hotel ɵcen tylərgə də ber nərsə də juq. Xuça Hoteldən qubьp cьqarsa, xɵkymət qajda urnaşьr? Ber iske kiməgə utьrьp Afrika belən Gretsiə arasьnda jɵzep jɵrergə genə qala.

Menə jegetlər! Altь ministr bulunьꞑ danь zur bulsa da, uꞑajsьzlьqь həm məşəqqəte də az tygel ikən!

Q. Salix

Idarədən: xəbərcebez bu fel'jetonnь jazьp betergəc, bez Venizilos əfənde altь portfelen də taşladь, digən xəbər aldьq. Anьꞑ portfelləreneꞑ kem tarafьnnan alьnuьn jazьp tormьjbьz. Cɵnki barьber alarnьꞑ familiələren isтə qaldьrьp ɵlgerə almassьz.

Kem kɵclerək? . . . Taza, şat jɵzle tatar legionerlarь kynel acu vaqtьnda

Çavaplь redaktor leg. Qilam Qəhet.
Tatarische Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 84
Druck: Deutscher Verlag, Berlin.

Атăл-Урал

№ 10 | „Idel-Ural“ хаçатăн чăвашла хушăмĕ | 13. Май 1944

Ку çапла пулса тухрĕ: сывлăшран тапăннисемпе тата тинĕери блокадăпа Германин экономикине хуçас шанчăка Сталин та, Рузвельт та, Черчилль те сухатрĕç. Вĕсен мĕнпур тăрăшăвĕсем сайра кайрĕç. Халĕ çавăнпа вĕсем хăйсен мĕнпур ăнăçсăрлăхне çак нейтраллă çĕршывсем çине йарассĕ. Ан йарччĕ тĕрĕксем Берлина рахат-кумпа кишмиш — пурте пулĕччĕ: нимĕçсем самантрах парăнĕтчĕç...

Лайай пурнăçран мар сав ĕнтĕ кун пек сĕмсĕрлĕх!

Рузвéльтăн çéнé тéрез пăнчисем

Англи çĕрĕ çинче тата тепĕр аэродром туса США-на пани çинчен «Англии чăн пысăк сывлăш базисенчен пĕри» тесе акăлчан хаçачĕсем хапăллăн пĕлтерчĕç. «Хăйсен» çак çĕнтерĕвĕпе хавасланса, Рузвельт хăйĕн туйипе вĕсен пĕчĕк утравĕ çине пиртĕ сирĕп тĕрекленсе ларнине акăлчансем сисмессĕ.

Вăл малашне ун çине хăйĕн урине те хурсан — Англипе мĕн пулĕ? Çĕнĕ вĕçӳ сулĕсем валли вырăн пулĕ-ши, йе акăлчансене хăйсен колонийĕсене вĕçме тӳрĕ килĕ-ши?

Темтепĕрсенчен: ĕмĕр тăршшĕ

Биологи саккунĕсемпе сын 120 çула çитиччен пурăнмалла. Анчах сынсем вăл çулсене сахалĕш çĕх çитессĕ. Çавах, кăтартнă хисепрен иртсе пурăнакансем те пур, сăмахран — акăлчан сынни Робĕрт Тайлор 1764 çултан 1898 çула çити, урăхла каласан — 134 çул пурăннă.

Хальхи вăхăтра этемлĕхĕн пурнăç вăрăмлăхĕ биологи кăтартнă йенне сывхарса килет. Халĕ вăл пирĕншĕн тĕлĕнмелле пулĕ, анчах 1855 çулта нимĕç арçыннисен пурнăçĕн вăтам вăрăмлăхĕ 25 çул пулнă, хĕрарăмсен — 30 çул. 1870 çулта вăл арçынсен 35 çула, хĕрарăмсен 39 çула çитнĕ. 1900 çулта çав хисепсем 45-пе 47 таран ӳснĕ. 1925 çулта сынсен пурнăç вăрăмлăхĕ вăтамран 56 çула çитнĕ. Халĕ вăл 60—63 хисепсенче пырать. Ку, паллах, Германин химипе медицинă вайлă аталаннинчен килет.

Тарăн ватăлăха çитиччен пурнакан сынсен йышĕ Болгаринче çӳлĕ тăрать.

Çеçпĕл Мишши

Ака çинче

(çамрăк чухнехи сăвви)

Кават-çут кăваккăн, кăвак кантăк витĕр
Сарă сĕтел урлă урайне ӳксен —
Атте «тăрах», терĕ, ыйăхран вăрантăм,
Карăнса эп тăтăм ăш тӳшек çинчен.

Кăвак кантăк витĕр урамалла пăхрăм —
Сӳлте кăвак-шурă пĕлĕтсем чупаç.
Хăвăрт сиксе тăтăм, тумлантăм та тухрăм,
Çăл шывпе пит çурăм — ӳсăлчĕ пит-куç.

Аттесем кĕлетре тыр вăрлăх тийессĕ
Лаша тытса эп те кӳлтĕм ак ака;
Акана вĕçтертĕмĕр ирхи сывлăм сийĕн,
Кăриклатса йулчĕ вырăсла хапха...

Пĕр тĕле çитсессĕн, кăвак кантăк витĕр
Савнă сарă хĕрĕм пăхрĕ, йăл-л! кулчĕ.
Чĕре хăвăрт сикрĕ, иртсе кайас пулчĕ...
Савни кантăк витĕр çаплах пăхса йулчĕ.

Вăрçă ĕçне нимĕç мĕслечĕпе вĕренни пирĕн легионçăсене пултарулла çарсыннисем туса кăларать.

Унерчĕкре: Атăл-Урал легионçисен тактикăлла вĕренĕвĕн пĕр курăнăвĕ.

Халăхăмăра Сталин хĕстернĕ çемĕн ăна хирĕç хамăрăн курайманлăха вăйлатар

Йывăç ура çинчи стахановçăсем

Еçлекенсен çитменлĕхĕ пысăк пулнипе большевиксем, этемлĕх моралĕпе хисепленсе тăмасăр, хапрăк-савăтсенчи тĕрлĕ йывăр ĕçсенче вăрçă инвалиçĕсемпе усă курни такçанах паллă ĕнтĕ. Уксах-чăлахсене этемле пурнăç меслечĕ парса тивĕçлĕ кану парас вырăнне большевиксем вĕсен йулашки вăйĕсене хĕссе кăларма тăрăшаççĕ.

Уксах — чăлахсене ĕçлеттерес тĕлĕшпе партилле бюрократсем тахçанхи эмеле — стахановлăха хута йанă. Халĕ, партилле пуçлăхсен çырлахлăвĕпе, Совет хаçачĕсем уксах-чăлах стахановçăсене рекламăлама пуçлаççĕ.

«Çапăçусенче икĕ хут аманнă Черемисов й-ш, — пĕлтерет Мускаври «Труд» хаçат хăйĕн 279-мĕш номĕрĕнче, — закройщик ăсталăхне сине тăрса тăрăшса вĕренчĕ. Вĕренĕвĕ ахаль çухалмарĕ. Халĕ Черемисов й-ш лайăх ăстаçă, нормăна 400% тултарса пырать».

«Новосибирск облăçĕн савăчĕсенчен пĕринче çĕршыв вăрçинче аманнă Курочкин й-ш токарь пулса ĕçлет. Нормăна вăл кунсерен 500% пурнăçлать».

Тен кусем пурте ĕçлеме пултаракан çамăл суранланнисем анчах пуль? Анчах çамах чăн-чăнах уксахчăлахсем çинчен пыни çав статйарах малалла курăнать. Уксах-чăлахсен ĕçтухăçлăхĕ протезсенчен* килет, тесе лартать статйа ăç ыйтуне.

Ĕннĕ большевикла хаçатçă чинавниклă пурпĕрлĕхпе, сăмах телейсĕр сынсем çинчем мар, темле йапаласем çинчен пынă пек сырать:

«Уксах-чăлăхăн ĕçĕнче протез пысăк роль выльать. Çыннăн ĕçлеслĕхĕ унăн протезĕ мĕнле пахалăхра пулнинчен килет. РСФСР-ĕн Наркомсобесĕ нумай пулмасть протезсем тăвакан тата вĕсене йусакан 8 мастерской уçрĕ. Халĕ пысăк пахалăхлă протезсем кăларакан савăт лартасси проектланать».

Акă вăл большевиксем сынсем çинчен тарашнин чăн хакĕ. Вĕсем аманнă çынсене вĕсен пурнăçне лайăхлатас тесе мар параççе иккен протезсем, нормăна 400 те 500% тултарттарса ĕçлетме çех иккен.

Çĕршыв халăхĕн хуйхи-суйхипе нуши çумĕнче большевиксен ĕçĕ çук, вĕсем уксах-чăлахсене те хăйсен йулашки кунĕсене лăпкăн пурăнса ирттерме памаççĕ. Вăрхурахсенни пек кăмăлпа хаçат пичĕсем синче протезсем туса кăларакан гигант-савăтсем çинчен сыраççĕ. Килес вăхăтсенче, тен, йывăç урасем çинче тайанса тăракан стахановçăсен сăнӳкерчĕкĕсене те кăларса сакĕç.

*) протез — сыннăн çухалнă ӳт-пӳ пайĕсене улăштаракан пулăшу меслечĕ.

Нейтраллá çĕршывсене хĕсéрлӳ

Германипе тата унăн туслă сĕршывĕсемпе суту-илӳ тăвассине пăрахма ыйтса, Англи, Америк тата ССРС нейтраллă тăракан Турци, Испани, Португали, Швеци т. ыт. сĕршывсене хăйсен ĕмĕтсĕрлĕхĕпе тĕлĕнтерсе хсĕрлеме пуçларĕç. Англи, Амерĕк, çавăн пекех Совет пресси, çак-çак таварсене эсир — нейтраллă çĕршывсем — тивĕçлĕ мар, саксене висеплĕн анчах сутма пултаратăр, тесе вăтанмасăр кăтартаççĕ. Сăмахран, Рузвельт Швецинчен хăйĕн тимĕр рудипе тата шарикле подшипникĕсемпе сутă тума, Черчильпе Сталин Испанирен апельсин, вольфрам т. ыт. йапаласем сутма чарăнма ыйтнă. Пĕр сăмахпа каласан, — лавкăрсене хупăр, пире сирĕн сăнпитĕр килĕшмест... Хурапа шурра ан илĕр, сук йе пур, тесе ан калăр...

Çак вăрса пĕтĕм тĕчене хутшăнтарасшăн тăрăшакан «сойузçăсен ырă» ĕмĕтсĕрлĕхĕ хĕсĕрленĕ çĕршывсенче çех мар, ирĕклĕхе йуратакан ытти сынсен хышшинче те кӳренӳ çĕклерĕ. Ĕнтĕ Швеци тӳрелĕхĕ англо-американçăсен ыйтăвĕ çине сирĕппĕн хирĕçленĕ тата мирлĕ патшалăхăн шалти ĕçĕсем сине сакăн пек хутшăну тунăшăнчи татăклă протест панă. Анчах «сойузçăсене» ку сахал кансĕрлет. Хăть вĕсен кусне сурса хур, — вĕсем ăна та «турă сывлăмĕ» тейĕç.

Хăйсен ĕмĕтсĕрлĕхне кăтартнипе тата ирĕксĕрлĕхпе хăратассине малалла тăснипе ыйту килсе тухать: чăнах та, мĕн пулнă-ха? Мĕншĕн «сойузçăсемпе» «нейтраллисем» хушшинче ĕç çапла улшăнчĕ?

ССРС-чи „телейлĕ“ çамрăксем

(Йулашки. Пуçламĕшĕ иртнĕ №-те)

Ӳсе ситĕнекен çамрăксенчен большевиксем тĕнчепе çапăçмалли çар. хăйсене пăхăннă шанчăклă сынсем хатĕрлесшĕн пулнă. Çавах та вĕсем çамрăксемшĕн тăрăшман, вĕсене пуш сăмахсемсĕр пуçне ним те паман.

Чаннипе илсен — совет çамрăкĕсем тĕнчери чи телейсĕр ачасем пулнă.

Вĕсем пурнăçĕпе те, сийĕ-пуçĕпе те, дисциплинăлăхĕле те нумай катăк пулнă.

Мĕнрен килнĕ вăл?

Совет системинчен килнĕ. сĕнĕрен те сĕнĕ тухса тăракан укассемпе йышăнăвĕсем ашшĕ-амăшпен пурнăçне йывăрлатнипе пĕрле ача пурнăçне те йывăрлатнă. телейсĕр ашшĕ-амăшĕн телейчĕ ача пулма пултарайман. Ситмен пурнăç пирки пулакан кулленхи семйе хирĕçĕвĕсенче пулни те ачан начар йенĕсене ӳстернĕ. Ун пек ачасене шкул та чарма пултарайман, саккун тăрăх чапне сухатнă вĕрентекене вĕсем сума суман: «ытлашши кӳрентерсен» вăсем ялканапне кайса алек парассипе хăратнă.

Еçлекенсемпе хресченсем çине пуснă стахановлăхпа вĕçĕ-хĕррисĕр ăмăртусемпе хăткăлтарса ситернĕ темпсен айĕнче — чăннипе каласан — большевикла чураллăхра телейлĕ çамрăксем пулма никĕс те пулман. Мĕнле телейлĕ пулма пултарать колхозникĕн ачи, ашшĕ пăтшарăн аванс тырă илсе тăнă чух? Мĕнле телейчĕ пулма пултарать хватерсĕр те выçă ĕçлекенĕн ачи? Талăкĕ-талăкĕле черетре тăнăшăн-и? Мĕнле телейлĕ пулма пултарассĕ пиннĕ-пинĕлĕ айăпсăр тĕрмере нушаланакан сынсен семйинчи ачасем? Мĕнле телейлĕ пулма пултарассĕ ирĕксĕр ремесленнăй училищăна ĕçлеме янипе йе шкултан кăларса янипе ĕмĕтне сухатнăскерсем? Мĕнле тав тума пултарассĕ «мухтавлă сулпуçне» çамрăксем, тӳлевлĕ вĕренӳ пуçланнипе институтсенчен, техникумсенчен, училищăсенчен йе т. ыт. шкулсенчен тухса ӳкнĕ çамрăксем. Мĕнрен телейлĕ вĕсем?

Çавăн пекех ачасен сийĕ-пуçĕ те тĕлĕнмелле чăпар пулнă. Большевикла хаçатсем мухтаннине хирĕçле пусма-тавар хĕсĕнсе пынă. Вăл япала ялсенче пушшех палăрнă. Ял магазинĕсене кӳрсе сутни халăх ыйтнине 10% та пурнăçлайман, çавăнпа сынсем ыттине пурне те пасартан, хаклă хакла сутăн илмелле пулнă. Ăна тума, паллах, хресченсенчен нумайĕшĕ вăй ситереймен, анчах йĕтĕн кантăр акса тума та меслет тата вăхăт пулман. Çавĕнпа ачасен йышлă процентĕ çĕтĕк-çурăк, тĕслĕрен саплăксем лартнă кĕпе-йĕмсемпе сӳренĕ. Вĕсем хăйсем ĕçлесе пурăнма пуçличчен те йĕркеллĕ тум тăхăнса курайман. Хĕрарăм пальтопе ватам шкул пĕтерсе тухнисем сайра йапала мар вăл. Советсем лайăх тумтир мар, кăвак пусмаран çĕленĕ «пионер костюмĕ» сене те кашни пионер валли (уксалла сутма та!) сителенклĕ парайман. Ун пекки те 150-200 ачаллă шкула 6-7 мăшăр анчах килнĕ. Ăна вара «вĕренӳ тархĕкĕсене» премии вырăнне хурса панă. уксалла! Шухăшласан, тĕлĕнсе кайăн: пионерсем валли кашнине пĕрер кĕске йĕм тупса пултараймассĕ! Вĕт хăйсем пионерсенче пулас коммунистсем хатĕрлессĕ. Пулас коммунист — йĕмсĕр. Мĕн ку? Тĕнче кулли мар-и?

Сталинпа унăн сыхлавçисен власĕ ачасемпе çамрăксемшĕн нимчул та тăрăшман. Вĕсен пур кăшкăрăвĕсем хут синчех йулнă. Совет çамрăкĕсем вăл «тăрăшусенчен» усă мар, сийен анчах курнă. Коммунистла хăнăхтару вĕсен чунĕсене пушатнă, харпăрлăх интересĕсене пĕтерсе, сынна коллективăн паллă мар пер пайĕ туса хунă; уйрăм сыннăн пултарăвĕсене хупласа ăслă лăхалла кармашакансен ĕмĕчĕсене татнă; илемлĕхе пĕтерсе чыслăха сухатнă: йуратăва вак буржуаллă аташу пек кăтартнă, вĕсен шучĕпе йурату та большевиклăха усă тăвас сĕрте пулăшмалли йапаласенчен пĕри анчах пулмалла пулнă.

Çавăн пекех тата пурнăç меслечĕсене йывăрлатса, большевиксен нумай ачасене çамрăклах йывăр ĕçсене пере-пере чикрĕç. 8-9 çула ситнĕ ачасене колхос хирĕйче хĕрарăмсемпе тан тертлентерме пуçларес, шухăшсăр выльаса йарăнса ӳсессисем пĕчĕклех хуйхăллă пулма вĕренчĕç, тăлăхпа пусăнчĕç.

Вĕренекен çамрăксен пурнăçĕ те сак асăннă сăмахсенчен пĕртте ырăрах пулман: выçăпа аптранă студентсем столовăйăн йулашки сыртăкĕсене пустарса сӳрени халлап мар вăл, вĕренме хал ситереймесĕр шкулăн йулашки курсĕнчен пăрахса кайакансем те ăнсăртла йапаласем мар тата сав йывăр пурнăспа кулĕшмесĕр чăнлăх сăмахĕ асăннăшăн шкултан туха-туха ӳкнисем те сĕрсемпе анчах шутланмассĕ. Кун пек тĕслĕхсем тата та тем чухлек.

Мĕнсем кĕсем?

Кĕсĕм совет çамрăкĕсен пурнăçĕн сăнсăпаăĕсем. Вĕсем большевиксем кăшкăрнипе пĕртте пĕре килмессĕ. Çавăнпа эпир халĕ хыттăн, ним хăрамасăр калама пултаратпăр:

Сталинпа большевиксем ĕççынни ачисемшĕн нимчул та тăрăшман, ĕççынни ачисем Сталинăн нимĕнле ăшшине те туйман, вĕсем нихăçан та телейлĕ пулман тата пулма та пултарайман, çавăн пекех ăна чăн-чăн ĕççинни ачи нихăçан та тав туман тата тумасть те.

Ситĕ! 26 çул хушши тытса тăчĕç çамрăклăх туртăмне! 26 çул вăрласа пурăнчĕç çамрăксен телейне!

Камсемччĕ вăл çамрăксем? — Эпир.

Камсен çамрăклăхне сайа йанă ылханлă большевиксем? — Пирĕнне.

Касаратпăр-и эпир вĕсене уншăн? Касарĕç-и вĕсене сав нушасене, мăшкăлсене тӳснĕ çамрăксем?

Тĕрĕс шухăшлама пĕлекенсем касарас сук.

Эпир большевиксене савсемшĕн тавармалла!

Пасна

Чăвашла хушăмшăн ответлă А. Асамат.

Tschuwaschische Beilage
der Tatarischen Zeitung „Idel-Ural“
Berlin W 7, Dorotheenstraße 64

Druck: Deutscher Verlag, Berlin